

Семінар

«Бібліотечно-інформаційна система НАН України: стан та перспективи розвитку»

23 березня ц. р. Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського було проведено семінар «Бібліотечно-інформаційна система НАН України: стан та перспективи розвитку» за підсумками роботи бібліотек науково-дослідних установ НАН України в 2003 р. У заході взяли участь керівники бібліотек понад 50 наукових установ, розташованих у м. Києві, керівники, науковці та фахівці ряду відділів НБУВ.

З розгорнутою доповіддю про «Основні напрями розвитку бібліотечно-інформаційної системи НАН України» виступила учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради НАН України Т. Л. Кулаковська.

Як зазначалося у доповіді, у роботі бібліотек простежується певна стабілізація, збережені пріоритети у нарощуванні інформаційного потенціалу на основі впровадження нових інформаційних технологій, використання електронних ресурсів, посилення міжбібліотечної взаємодії, а також співпраці між бібліотеками та іншими інформаційними підрозділами установ.

Характерним для більшості бібліотечних колективів було посилення уваги до дослідження історії своїх бібліотек, наукового опрацювання архівних документів і цінних частин книжкових фондів, підготовки бібліографічних видань, наукових статей та доповідей. Ряд бібліотек брали участь у підготовці нарисів про свої бібліотеки до Енциклопедії Сучасної України (ЕСУ), статей до наукового збірника «Історія бібліотек НДУ Національної академії наук України». Активізувалася робота у складі оргкомітетів з проведення наукових заходів міжнародного рівня, пов'язаних з відзначенням 85-річчя Академії. Усе це, зауважила доповідачка, свідчить про істотні зрушення у характері праці бібліотечних працівників, збільшенні частки дослідної, науково-інформаційної та науково-організаційної роботи.

Однак, у цілому для більшості бібліотек 2003 р., як і попередні, був надзвичайно складним. Недостатнє фінансування бібліотек, подорожчання видань, поштових послуг, низький рівень оплати праці можна віднести до числа суттєвих негативних факторів, що гальмували розвиток книгозбірень НДУ

НАН України як єдиної бібліотечно-інформаційної системи НАН України, стримували впровадження нових інформаційних технологій та розширення асортименту послуг для користувачів. До числа проблемних доповідачка віднесла питання укомплектованості штатів бібліотек досвідченими кадрами, зокрема, бібліографами, формування резерву. Зважаючи на існуючий стан справ і сучасні вимоги до рівня науково-інформаційної діяльності Президією НАН України було прийнято постанову № 186 від 09. 07. 2003 р. «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи», згідно з якою ця діяльність визнана як один із пріоритетних напрямів зміцнення вітчизняного науково-інформаційного потенціалу.

Аналізуючи основні напрями діяльності бібліотек, доповідачка зазначила, що майже в 70 відсотках бібліотек істотних позитивних зрушень у комплектуванні фондів не відбулося. Як і у попередні роки, основними джерелами поповнення фондів залишалися передплата, дари та документообмін. Проблема низького приросту фондів підсилюється значними обсягами вилучення застарілої, маловикористовуваної та зношеної літератури. Порівняно з 1992 р. середньорічний показник надходжень на одну бібліотеку скоротився майже у 10 разів і становив 707 прим. У 2003 р. із 94 бібліотек НДУ тільки 13 брали участь у книгообміні (найбільше – Бібліотека Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України). На жаль, бібліотеки 26 наукових установ протягом 2003 р. взагалі проігнорували постанову НАН України № 40 від 12. 02. 1999 р. «Про забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими виданнями для міжнародного книгообміну».

Наголошувалося, що в бібліотеках тривало освоєння електронних інформаційних ресурсів. У 53% НДУ створено локальні комп'ютерні мережі з виходом в Інтернет. Користувачі бібліотек мали можливість використовувати БД інформаційних підрозділів НДУ, здійснювати пошук у віддалених БД, користуватися зібраннями електронних книг та журналів, інформаційними ресурсами, представленими на бібліотечних веб-серверах.

2003 р. у НБУВ було створено веб-портал з соціо-

гуманітарних наук, основу якого становлять електронна бібліотека соціогуманітарної проблематики, добірка відповідних нормативних актів України, «дзеркала» наявних сайтів профільних установ НАН України, з посиланням на споріднені інформаційні ресурси Інтернету. На базі цього порталу розпочато створення порталу «Наука України».

Т. Л. Кулаковська поінформувала присутніх про роботу Інформаційно-бібліотечної ради (ІБР) НАН України, яку за рішенням Президії НАН України у 2003 р. очолив генеральний директор НБУВ, академік НАН України О. С. Онищенко. Так, ІБР вивчалися можливості створення на базі бібліотек, інформаційних і видавничих служб НДУ комплексних інформаційно-технологічних відділів, порушувалися проблеми програмно-технічного та кадрового забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності НАНУ. Було підготовлено матеріали аналітичного характеру і пропозиції щодо підвищення ролі бібліотечно-інформаційних підрозділів НАН України в інформаційному забезпеченні розвитку вітчизняної науки для Адміністрації Президента України та Президії НАН України, видано «Інформаційно-аналітичний огляд діяльності бібліотек НДУ у 2002 р.» (випуск 8) та ін.

Члени ІБР взяли участь у розробці концепції «Програми інформатизації НАН України», проектів Закону України «Про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського» та «Державної програми розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки». У виступі відзначена позитивна роль інформаційно-бібліотечних рад ряду установ у вирішенні проблем комплектування та збереження фондів, зокрема, ІБР інститутів електрозварювання ім. Є. О. Патона; експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького; проблем кріобіології та кріомедицини; фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського, ботаніки ім. М. Г. Холодного; геохімії; мінералогії та рудоутворення; гідромеханіки; гідробіології; мовознавства ім. О. О. Потєбні; електронної фізики; фізики конденсованих систем; фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова; радіофізики і електроніки ім. О. Я. Усикова; проблем матеріалознавства ім. І. І. Францевича; мистецтвознавства; фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; Радіоастрономічного інституту; Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка та ін.

Програмою семінару передбачався ряд виступів з проблем, які протягом року неодноразово порушувалися керівниками та фахівцями бібліотек перед НБУВ. До числа найбільш запитуваних слід віднести тему лекції «Наукова та науково-органі-

заційна робота бібліотеки», з якою виступила зав. відділу бібліотекознавства НБУВ, канд. іст. наук О. В. Воскобойнікова-Гузєва. Зважаючи на те, що основними тенденціями розвитку бібліотек НДУ стає підсилення їх інформаційної функції та зростання частки науково-інформаційної діяльності, доповідка зупинилася на основних положеннях Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», акцентувала увагу на тому, що в наукових підрозділах, якими прагнуть стати деякі бібліотеки, частка наукової роботи повинна становити понад 70 відсотків фонду робочого часу, і що саме зайнятість фахівця науковою роботою у такому обсязі є одним з вирішальних факторів визначення стажу наукової роботи.

Зазначалося, що планування науково-дослідної роботи (НДР) здійснюється відповідно до усталених вимог, тематика обговорюється та затверджується Вченою радою установи. Акцентувалася увага на основних напрямках, етапах, формах і методах наукової роботи, здійснюваної в НАН України. Наголошувалося, що, наприклад, НДР передбачає створення дослідницького колективу, відпрацювання плану проведення дослідження і методики науково-дослідної роботи, узагальнення та оцінку їх результатів та ін. Результати досліджень обов'язково мають бути зафіксованими у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді тощо. Вклад змісту та оформлення звіту визначаються спеціальним ДСТУ 3008–95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення».

Теоретична частина виступу була проілюстрована конкретними прикладами науково-дослідної роботи, яку здійснюють бібліотеки системи НАН України різних рівнів. Так, в останні роки у НБУВ тривали дослідження за напрямками: «Формування і використання науково-інформаційних ресурсів. Інформатизація бібліотек», «Створення національної бібліографії. Українська біографістика», «Нові технології збереження, консервації та реставрації бібліотечних фондів», «Вивчення збереження та видання української історико-культурної спадщини». Наприклад, у рамках останнього напрямку Інститут рукопису та ряд підрозділів Інституту української книги НБУВ виконували відомчий проект «Книжкові та рукописні пам'ятки: історико-культурні дослідження бібліотечних зібрань, колекцій та рідкісних видань»; Інститут архівознавства здійснював розробку проекту «Історія НАНУ 1941–1945 рр.».

Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України працювала над трьома основними

проблемами: «Документальна пам'ять України» (зокрема, «Підготовка і видання «Репертуару українських періодичних видань XIX–XX ст.»), науково-бібліографічне опрацювання і розкриття фондів, колекцій та збірок ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України (зокрема, «Львівські видання XVI–XVII ст.: формування комп'ютерної бази даних, створення повного бібліографічного реєстру та книгознавчий аналіз»), проблеми бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства (зокрема, «Історія бібліотечної справи на західноукраїнських землях до 1939 р.», «Проблема кліматології книгозховищ і збереження книжкових фондів», «Проблема дослідження консервації та реставрації пам'яток культури на паперовій основі та пергаменті»).

Присутні були поінформовані про участь у наукових дослідженнях бібліотек НДУ НАН України. Так, науково-інформаційний відділ Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, заснований у 2001 р. на базі бібліотеки Інституту, у 2003 р. працював над плановою темою «Створення та систематизація бібліографії україномовної книги у фондах бібліотеки Інституту. 1798–1923 рр.». Фахівцями здійснювався бібліографічний пошук та бібліографічно-аналітичний опис, сканувалися окремі видання.

Науково-інформаційний відділ Інституту історії України, створений на базі Інституту в 2002 р., брав активну участь у міжнародних конференціях, круглих столах, веденні рубрики «Нові книги» в «Українському історичному журналі»; бібліотека Інституту біології південних морів ім. О. О. Ковалевського НАН України протягом ряду років виступає у числі розробників і співучасників міжнародних фахових проєктів, конференцій бібліотечних асоціацій. Наводилися приклади роботи бібліотек інститутів ботаніки ім. М. Г. Холодного та народознавства, які займалися підготовкою бібліографічних видань, брали участь у виданні наукових збірників.

Виступ О. В. Воскобойнікової-Гузевої дав чіткі орієнтири в організації наукової роботи в бібліотеках НАН України, спонукав керівників бібліотек до поглибленого аналізу можливостей і ступеня готовності колективів, окремих фахівців до здійснення науково-дослідної, науково-організаційної та науково-інформаційної роботи в бібліотеці.

Органічним доповненням до сказаного стала консультація заступника Голови ЦК профспілки НАН України Є. І. Меркулова. Доповідач висвітлив нові аспекти у законодавстві України щодо оплати праці та пенсійного забезпечення працівників НАН України. Розглядалися положення Розпорядження № 141 від 27. 02. 2004 р. Президії НАН

України «Про внесення змін до розпоряджень Президії НАН України з питань оплати праці працівників Національної академії наук України, згідно з яким 1 березня 2004 р. встановлено нові посадові оклади, а також додаток до розпорядження «Схема посадових окладів керівників, спеціалістів і службовців структурних підрозділів бюджетних наукових установ і організацій НАН України». У процесі обговорення виникало багато питань, пов'язаних з системою доплат, заробітною платою, нарахуванням пенсій. Зазначалося, що на даний час, коли в наукових установах існує істотний розрив між оплатою праці бібліотекаря та інших фахівців, є два шляхи подолання цих проблем: застосування адміністрацією науково-дослідних установ механізмів регулювання оплати праці шляхом виплати премій, доплат за розширення зони обслуговування, інтенсивність праці, складність виконуваних робіт, знання та використання іноземної мови тощо або здійснення структурних перетворень в установі, включення бібліотек, скажімо, до науково-інформаційних підрозділів НДУ. Однак, за будь-яких умов бібліотечна спільнота повинна відстоювати свої права, порушувати питання про надання бібліотекам науково-дослідних установ статусу науково-інформаційних підрозділів або повернення до системи доплат за стаж та спеціальну освіту.

Як зазначалося у виступі н. с. відділу бібліотекознавства Н. І. Смаглової, перспектива отримання нового статусу або функціонування бібліотеки у традиційному режимі однаково передбачають належний рівень роботи бібліотеки, який значною мірою залежить від уміння її організувати, спланувати і проаналізувати. А отже і темою виступу доповідачки став аналіз звітної документації бібліотек установ системи НАН України. Увага присутніх акцентувалася на тому, що звітні документи бібліотек, інформації, відповіді на запити НБУВ – важливе підґрунтя для вивчення та узагальнення стану справ на місцях, визначення тенденцій та перспектив подальшого розвитку бібліотечно-інформаційної системи НАН України у цілому, а також бібліотек та інших інформаційних підрозділів кожної конкретної наукової установи. За отриманими від бібліотек даними НБУВ щорічно готує ряд документів узагальнюючого характеру, зокрема, розділи до річних звітів Президії НАН України та НБУВ, зведені дані про роботу бібліотек НАН України до збірника «Бібліотечна Україна в цифрах», який видається Міністерством культури і мистецтв України та ін. Наголошувалося на необхідності дотримання основних вимог до планово-звітної документації, на яких акцентується увага в

листі ІБР, що надсилається до бібліотек щороку.

Позитивну оцінку отримали звітні документи ряду бібліотек, що традиційно готують матеріали на високому фаховому рівні, з аналізом роботи, викладом проблем і шляхів їх вирішення, пропозиціями до НБУВ. Зокрема, йшлося про звіти бібліотек Головної астрономічної обсерваторії; інститутів археології; біології південних морів ім. О. О. Ковалевського; економіки промисловості; монокристалів; органічної хімії; проблем кріобіології та кріомедицини; чорної металургії ім. З. І. Некрасова; фізіології, фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського; Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського.

Зазначалося, що наведені у звіті бібліотеки Інституту геотехнічної механіки дані свідчать про великі обсяги виконаної роботи, її значний діапазон: перевірка бібліотечного фонду, організація виставкової зони, обслуговування за МБА, функціонування системи інформаційного забезпечення наукових досліджень установи, робота над створенням електронного каталогу, підготовка двох бібліографічних видань та ін. (при наявності штату з трьох осіб). Імпонує також бачення керівником бібліотеки її місця і ролі в регіоні, взаємовикористання бібліотечно-інформаційних ресурсів на основі укладання договорів з іншими бібліотеками; доцільність пропозицій до НБУВ щодо обміну електронними ресурсами.

Отримала позитивну оцінку робота, зафіксована у звітах бібліотек інститутів гідробіології; фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б. І. Веркіна. Звіти бібліотек інститутів ботаніки ім. М. Г. Холодного; зоології ім. І. І. Шмальгаузена; експериментальної патології; онкології та радіобіології ім. Р. Є. Кавецького; Карадазького природного заповідника свідчать про розпочату серйозну роботу з упровадження комп'ютерних технологій, використання Інтернет-ресурсів. Наголошувалося, що в умовах фінансової нестабільності і труднощів здійснення прямих професійних контактів важливо мати інформацію про бібліотеки, що за рівнем роботи можуть бути базами для навчання та обміну досвідом. Сьогодні до їх числа слід віднести, наприклад, бібліотеки інститутів біохімії ім. О. В. Палладіна; історії України; літератури ім. Т. Г. Шевченка; соціології; проблем міцності ім. Г. С. Писаренка; біології південних морів ім. О. О. Ковалевського; фізіології ім. О. О. Богомольця та інші.

Доповідачка зупинилася і на характерних недоліках, які суттєво знижують якість звітних документів. Зокрема, йшлося про: незначні обсяги роботи, представлені статистичними даними у дея-

ких звітах, що може свідчити про недостатню завантаженість працівників цих бібліотек; недоцільність значного зменшення обсягів роботи порівняно з минулими роками без пояснень причини такого стану справ; відсутність статистичних даних про книговидачу або незначна кількість книговидачі іноземної літератури, чим штучно створюється підстава для висновку про непотрібність цієї літератури науковцям даної установи. Йшлося також і про неприпустимість вилучення з фондів бібліотек значних масивів літератури без погодження з НБУВ, про необхідність роботи з обмінними фондами, оскільки згідно зі звітними даними у ряді бібліотек вони залишаються «нерухомими» та ін.

У доповіді зазначалося, що для підвищення рівня планово-звітної роботи керівники бібліотек повинні поновити практику занять з підвищення кваліфікації та професійної самодосвіти, передплату бібліотеками професійної преси, колегіального обговорення виробничих завдань, вивчення досвіду роботи інших бібліотек та інформаційних служб. Особливий акцент було зроблено на необхідності налагодження в кожній бібліотеці чіткого обліку роботи та обліку бібліотечних фондів.

Велику зацікавленість у присутніх викликали повідомлення співробітників відділів комплектування вітчизняною та іноземною літературою НБУВ Л. А. Пестрецової та О. В. Полякової. Зокрема, у своєму виступі зав. сектору Л. А. Пестрецова звернулася до керівників бібліотек з проханням надсилати до НБУВ наукову продукцію своїх установ – наукові збірники, монографії, матеріали конференцій, а також нові видання для книгообміну, які отримують бібліотеки від інших наукових установ. У свою чергу бібліотеки мають можливість отримати з НБУВ за обміном літературу, потрібну для своїх фондів.

Інформуючи учасників семінару про стан комплектування іноземною періодикою, О. В. Полякова зосередила увагу на тому, що при значному подорожчанні за останні п'ять років періодичних видань (у середньому удвічі), кількість виділених з цієї метою коштів протягом останніх двох років залишалася незмінною. Незважаючи на це, НБУВ прагне до максимального збереження потрібного репертуару зарубіжної періодики. Одним з перспективних шляхів є отримання бібліотеками електронної версії журналів з видавництва, але через НБУВ, яка надаватиме бібліотекам установ згідно з їх запитом потрібну інформацію. Що ж до отримання електронних версій іноземних журналів безпосередньо з сайту, як це пропонували деякі бібліотеки, на сьогодні Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського таких можливостей не має.

Як зазначалося у підсумках роботи семінару, відділ бібліотекознавства детально вивчає проблеми та пропозиції, інформацію про які отримує протягом року. Саме виходячи з зазначеної проблематики сформовано програму занять з підвищення кваліфікації на 2004 р., планується розробка ряду документів з організаційних засад функціонування бібліотек у нових умовах, що увійдуть до четвертого випуску збірника «Організація роботи бібліотеки НДУ». Оскільки значна частина запитів пов'язана з систематизацією та каталогізацією документів, то за домовленістю з відповідними відділами НБУВ бібліотеки можуть отримувати індивідуальні консультації та довідки за телефоном, пройти стажування у цих відділах.

Багато запитів пов'язані з навчанням новим електронним технологіям, упровадженням єдиного програмного забезпечення, використанням Інтернет-ресурсів та ін. Учасників семінару було поінформовано про те, що бібліотеки НДУ можуть використовувати електронні інформаційні ресурси НБУВ, представлені на її веб-сайті, де також демонструються інформаційні ресурси ряду НДУ,

наприклад, Національний гербарій України Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного. Крім того, Центр інформаційно-бібліотечних технологій НБУВ надає можливість запису на компакт-диски електронних інформаційних ресурсів Бібліотеки, а також демоверсію автоматизованої бібліотечно-бібліографічної системи ІРБІС і приймає від бібліотек інформацію про створені ними електронні ресурси.

У рамках програми семінару його учасники мали можливість ознайомитися також з експозиціями книжкових виставок «Електронні документи: формування, використання та збереження», «Нові надходження», що експонувалися у відділі бібліотекознавства, взяти участь у презентації науково-практичного збірника П. І. Орлова, О. М. Луганського «Інформаційні системи та технології в управлінні, освіті, бібліотечній справі».

За оцінкою учасників семінару кожен такий захід – чудова нагода для професійного спілкування, обміну досвідом та отримання корисної інформації.

*Наталія Смаглова,
н. с. НБУВ*

Семінар «Наукові журнали в Інтернет-просторі»

20 квітня 2004 року у Києві у Великій конференц-залі Національної академії наук України відбувся семінар «Наукові журнали в Інтернет-просторі», присвячений проблемам застосування сучасних можливостей Інтернету для розповсюдження наукових журналів. Семінар було організовано Науково-видавничою радою НАНУ та Міжнародним фондом «Відродження» в рамках програми «Соціальний капітал і Академічні публікації». У роботі семінару взяли участь редактори та співробітники редакцій наукових журналів НАН України, зокрема «Бібліотечного вісника».

У центрі уваги учасників семінару було питання розвитку електронних академічних журналів. Зокрема, обговорювались напрями розвитку видавничої інфраструктури, впровадження нових технологій електронного видавництва, маркетингу, промоції тощо. Окремо наголошувалося на сприянні видавцям у наданні науковцям й користувачам відкритих безоплатних Інтернет-архівів. Значну увагу було приділено конструктивному використан-

ню зарубіжного досвіду і міжнародного співробітництва в галузі інформаційної діяльності у видавничій справі.

Перед учасниками семінару з головною доповіддю виступила менеджер програми «Соціальний капітал і Академічні публікації» Ірина Кучма, яка оголосила результати міжнародного дослідження «Видавництво у відкритому доступі», котрі свідчать про те, що електронні часописи відкритого доступу «швидші» від традиційних, мають більшу читачку аудиторію і вищий індекс цитування. Для видавців, на думку доповідачки, переваги електронних видань перед паперовими полягають, по-перше, в заощадженні на друці, по-друге, зростанні швидкості розповсюдження матеріалів та зменшенні його вартості, по-третє, одночасному створенні архіву друку. Окремо було акцентовано увагу слухачів на пріоритетах використання електронних часописів для наукових та освітніх установ, інформаційних центрів, бібліотек тощо, в систематичному збереженні інформації, що надзвичайно